

Létezik-e Európai identitás?

Amikor a címben megadott kérdésre keressük a választ, óhatatlanul Aurelius Augustinus (Szent Ágoston) jut az eszünkbe, aki a *Confessiones* című munkájának egy helyén az alábbiakat írja: mi hát az idő? Ha nem kérdezik tőlem, tudom, ha megkérdézik, nem tudom.

Már egy ember is sokféleképpen határozhatja meg önmagát, saját identitását különböző módokon és különféle paraméterek alapján írhatja le. Mennyivel bonyolultabb mindezt megtenni egy több ezer éves entitás esetén, amelynek millió arca van, millió megjelenési formája, s amelyek ráadásul változnak, alakulnak, formálódnak. Mi lehet a meghatározó Európa nyugati és Európa keleti felén élő embernek? Vajon ugyanazt tartja fontosnak a kontinens észeki részén élő, mint a délin? Vajon az eltérő politikai, társadalmi, kulturális, szociális, vallási, nyelvi és civilizatorikus elemekből összeadódnak valami közös, valami azonos, valami, ami sem itt, sem ott nincs meg teljes egészében, ám ami mégis a nyugati (európai) világ lényegét adja? S vajon ez az elméletileg megkonstruált „szubsztancia” nem fenyeget-e egy elfogadhatatlan, üres és semmitmondó esszencializmussal, amely nem is annyira Európa sajátosságát, sokkal inkább a többi kontinenssel és a többi kontinens népével való szembenállását és másságát fejezné ki?

Megannyi kérdés, s nincs igazán megnyugtató felelet. Mindenesetre, ha a történelmileg létrejött sajátosságokat vesszük számba, néhány igen fontos megkülönböztető, vagy inkább specifikus jegyet számba kell venni. Ilyen a görög-hellén világnak a tudományos és a művészeti megismerésben való hite, s annak középpontba állítása, az „ismerd meg önmagad” eszménye. Ez alapvetően a világ megismerhetőségének, tudományos és művészeti leírhatóságának minden történelmi korszakot dinamizáló elvét jelenti. Az európai embernek azt a több évezredes eltökéltségét, hogy a világot ne idegen, titokzatos és ellenséges erők terrénumának tekintse, hanem társnak, partnernek, amely a kíváncsi tekintetek előtt feltárulkozik, s amelynek titkait – jóllehet újra és újra - kutatni, vizsgálni kell, s az eredményeket önmagunk okulására és épülésére felhasználhatjuk egy folyamatosan elképzelt jobb világ berendezésének érdekében. Oidipusz király megismerési vágya – a királyt tragédiája ellenére is – az európai embereszmény megtestesítőjévé tette: a fátumnak, a végzetnek való kiszolgáltatottsággal szemben maga kívánt saját sorsának irányítójává válni, ám ehhez a legnagyobb titok leleplezése elkerülhetetlenné vált. (Gondoljuk csak el: a szfinx rejtvényének kulcsát, amely az „ember” szó volt, a thébai barbár világban egyedül ő volt képes kimondani.)

Európa másik identitás-képző tényezőjének a római világ megalkotta római jogot tekinthetjük: azt a közös normatíva-képző elemet, amely az egyes embert megillető tulajdonviszonyoknak, vagyis a magántulajdonnak a szentségét kimondta, ezzel biztosítva minden ember jogát a tulajdonhoz, valamint azt, hogy ennek megsértése konszenzuálisan is a devianciát jelenti minden ember számára.

A jog strukturája a társadalmat, vagyis az emberi együttélés egészét tette működőképessé, szabályozottá és mindenki számára kiszámíthatóvá. Jóllehet a jog változhat, a jogi értelmezések eltérhetnek – az európai jogfejlődés célja nem az, hogy évszázadokra-évezredekre bezárja és stabillá, mozdulatlaná tegye a társadalmat, épp ellenkezőleg - mégis az együttélés biztonságára a jog intézménye a legfőbb garancia.

Végezetül az európai mentalitás létrejöttében döntő szerepe volt annak a vallási hagyománynak, vagyis a zsidó-keresztény tradíciónak, amely nem csupán közös „anyanyelvét”, s mesterelbeszélését jelenti a kontinens lakóinak, nem csupán a művészetek kifogyhatatlan tárháza, hanem – s ez a leglényegesebb eleme – egyértelművé tette, hogy az embernek morális feladata van a világban. Azaz a „másik” nem ellenség, akit le kell győzni, meg kell semmisíteni, nem idegen (barbár), akitől félni, rettegni kell, hanem ő is Isten képmására teremtett ember, akivel szemben kötelezettségeink vannak. A Tízparancsolat civilizációt konstituált, s ennek tükrében a „másik” társ, partner, a világ pedig nem a fátum, a sors játékszere, hanem azt a szabad akarattal rendelkező ember teszi (teheti) értelmessé és célirányossá.

Természetesen más identitás-képző elemekkel is számolnunk kell. Ilyen a történelem során létrejött emberi méltóság fogalma, amelyet Európa a maga rettentő tragédiáján át ismerhetett föl. De ilyen a nyitottság is, amely világos jelzete annak, hogy Európa páratlan gazdagságát a nyitottságának köszönheti, vagyis annak, hogy saját kultúráját, tudományát, civilizációját sosem vette körül sem szimbolikus, sem valóságos értelemben semmilyen „nagyfallok”.

S persze az európai szellem nem lenne az, ami a mindenkori dinamizmust, a szellemi nyugtalanságot és mozgékonyt, a mindenkori tudományos és művészeti megújulást biztosító universitást, vagyis az európai egyetemeket nélkül, amelyek örök motorjai és biztosítékai a mindenkori európai megújulásnak és a páratlan vitális szellemnek.